

Tájértékek az Egri-Bükkalján, s azok fejlesztési koncepciókban, stratégiákban és tervekben való alkalmazási lehetőségei¹

Tájértékek Magyarországon

A tájértékek; a természeti, kultúrtörténeti és tájképi egyedi tájértékek, valamint a kulturális hagyományok megőrzése és hosszú távú védelme ma aktuális témakör és elvégzendő feladat Magyarországon. Településeinken megkezdődött a tájértékek felmérése, kataszteri rendszerbe sorolása, és azok értéktárakban való összesítése, illetve beintegrálása a különböző fejlesztési tervekbe, stratégiákba és koncepciókba. A védett és védendő tájértékek különböző szintű védettségi területi kategóriákban jelennek meg hazánkban, s ezek átfogó rendszere együttesen van jelen egy-egy település, kistáj, középtáj vagy nagytáj esetében, életében.

A hazai természeti és kulturális örökség feltárása és megismerése történelmünk során többször előtérbe kerülő folyamat volt. Ma e kérdéskör nemcsak a természetföldrajzi, természetvédelmi, környezettani, biológiai és földtudományi szakembereket, de a településekkel foglalkozó társadalomföldrajzi, történelmi, néprajzi, tájépítészeti, gazdaságföldrajzi szakembereket és a lakosságot is érinti.

Az úgynevezett egyedi tájértékek, amelyek településeinken a természeti, kultúrtörténeti és tájképi egyedi tájértékek széles skáláját képviselik, nagy számban fordulnak elő, s ugyanakkor jelenleg még nagyrészt felméréstlen állapotban vannak. A TÉKA-program (TÉKA = TájÉrtékKataszter), amelynek kezdő szakasza 2009 és 2011 között valósult meg, például a hazai településeink egyedi tájértékeinek felmérési módszertanát dolgozta ki, s folyamatosan adott lehetőséget a települések egyedi tájértékeinek kataszterezésére és egységes adatbázisának (Természetvédelmi Információs Rendszer – TIR; TÉKA weboldal) megvalósítására. A program szervezésében és irányításában az alábbi intézmények vettek részt: a Vidékfejlesztési Minisztérium (VM) Környezet- és Természetvédelmi Helyettes Államtitkársága, a Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Kara, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központja és a Földmérési és Távközlési Intézet (Kiss G. *et al.*, 2011; Kiss Gábor – Babus Friderika, 2011; Kollányi L. *et al.* 2011; Kollányi L. – Csemez A., 2011; Kollányi L. – Jombach Sándor, 2011; Monspart-Molnár Zs. *et al.*, 2015). Ma ezen egységes adatbázis szolgálhat alapul a települési és egyéb szintű értéktári felméréseknek.

A tájértékek védelmének fontossága több nemzetközi és hazai stratégiában és törvényben is megjelenik. E témakört az *EU Fenntartható Fejlesztési Stratégiája* (2002) és *Magyarország Fenntartható Stratégiája* (2007) is szervesen tárgyalja. *Magyarország Alaptörvénye* (2011. április 25.) előírja a hazai természeti és kulturális örökség felmérésének szükségességét, megóvását és annak hosszú távú védelmét. A *2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról* (Hungarikum törvény) ugyanakkor a tájértékek felmérése és megóvása érdekében különböző szinteken Értéktár Bizottságok felállítását írta elő hazánkban. Látható tehát, hogy a megkezdett értékelő munkák folytatódnak hazánkban.

Ma már konkrét fejlesztési feladatként szerepelnek a tájértékek felmérési és védelmi kérdései az egyes Vidékfejlesztési Stratégiákban, a településfejlesztési stratégiákban és koncepciókban, a nemzeti parki tájvédelmi tervekben, illetve a területrendezési tervekben. Az elmúlt években a köz- és felsőoktatás is kedvezően fordult e témához, miután megkezdődtek a települési tematikus tanösvények kidolgozásai és megvalósításai, amelyek már helyi konkrét tudással vértetik fel a településen élő és idelátogató diákokat, családokat, környezet- és természetvédelmi, földtudományi csoportokat, egyesületeket és turistákat is.

¹ A tanulmány a z EFOP-3.6.1.-16-2016-00001 *Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen* című pályázat támogatásával készült.

Egyre nagyobb hangsúllyal szerepelnek a természeti és kultúrtörténeti értékek alkalmazási és védelmi kérdései az idegenforgalmi fejlesztési tervekben, a természetvédelmi kezelési tervekben és a nemzeti parkok tájrendezési terveiben is. Ez alapján is látható, hogy igen aktuális tudományos kutatói és tervezési feladat előzi meg az aktuális és gyakorlati intézkedések végrehajtását hazánkban.

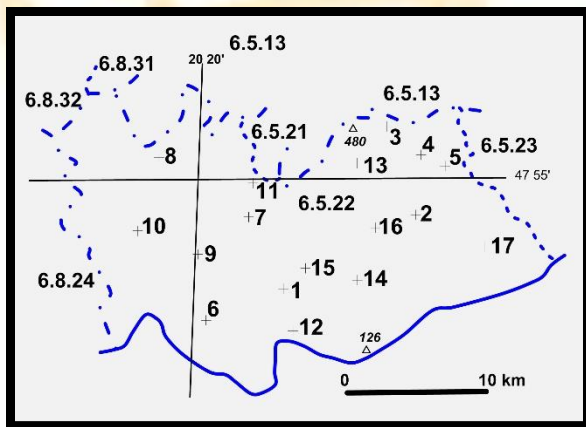
A lakosság ugyanis helyi természeti, táji értékei és kulturális öröksége, kulturális hagyományainak ismerete és ápolása, védelme révén kapcsolódik a magyar tájhoz, történelméhez. A mélyen feltárt ismeretek igazi kapcsolódási pontot adhatnak a fiataloknak is, hogy megismerjék otthonukat, hazájukat és azok értékeit. A fiatalok irányában ezen ismereteknek helyi és közösségi megtartó ereje van.

A kiválasztott kutatási terület, kutatási eredmények

Kutatási területemnek a Bükkalján belül, az Egri-Bükkalja kistáját választottam (Marosi S. – Somogyi S., 1999 alapján), mert sajátos tájadottságok jellemzik, illetve az egyes tájértékek különböző védettségi szintű, térbeli kategória rendszerei jelennek meg e területen.

E kategóriák az alábbiak: (1) Hungarikum természeti kategória (2016 óta); (2) BNP védett területe, mely teljes területi, komplex védelmet biztosít az érintett települési részeken a természeti, kultúrtörténeti és tájképi egyedi tájértékek számára is; (3) természetvédelmi területek (TT); (4) tanösvények, valamint (5) egyedi tájértékek a településeken.

Az Egri-Bükkalja tagolt hegylábi 480 km² kiterjedésű területe (Marosi S. – Somogyi S., 1990 alapján) mintegy 16 településnek ad otthont (1. ábra): Eger, Andornaktálya, Bogács, Bükkzsérc, Cserépfalu, Cserépváralja, Demjén, Egerbakta, Egerszalók, Egerszólát, Felnémet (Eger), Nagytálya, Noszvaj, Novaj, Ostoros, Szomolya és Tard.

1. ábra. A Bükkalja települései (Somogyi – Marosi, 1990 alapján)

Települések: 1-Andornaktálya, 2-Bogács, 3-Bükkzsérc, 4-Cserépfalu, 5-Cserépváralja, 6-Demjén, 7-Eger, 8-Egerbakta, 9-Egerszalók, 10-Egerszólát, 11-Felnémet (Eger), 12-Nagytálya, 13-Noszvaj, 14- Novaj, 15-Ostoros, 16-Szomolya, 17-Tard

Az egyes tájértékek az alábbi különböző védettségi szintű, térbeli kategória rendszerekben jelennek meg az Egri-Bükkalján:

- (1) A kistáj legnagyobb kiterjedésű védettségi kategóriája, amely az egész Bükkaljára is kiterjed, ma a **Hungarikumok természeti kategóriája**. 2016 óta a teljes Bükkalja területét besorolták e kategóriába, hiszen „a területén fellelhető morfológiai képződmények, geológiai képződmények és a sajátos tájkarakterre épülő történelmű gyökerű, élő hagyományokkal rendelkező, egységes természeti – tájgazdálkodási és kultúrtörténeti rendszer kiemelkedő példát mutat a magyar értéktár természeti környezet kategóriájára. Ennek egyik legkarakteresebb értéke a kőkultúra és a kaptárkövek” (2. ábra, <http://www.hungarikum.hu>).

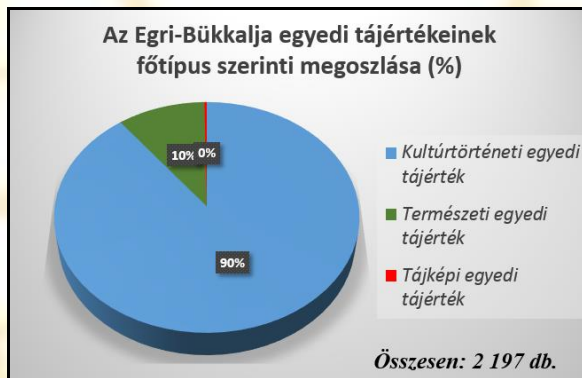

2. ábra. A Nemzeti értékpiramis és a Bükkalja Hungarikumok: Természeti környezet rangját jelző rövid leírás. (forrás: <http://www.hungarikum.hu>; fotó (alsó kép): Molek Á. J., 2010)

- (2) A települések egy részét, különösen az északi területeket a **Bükk Nemzeti Park védett területei** is érintik, ahol az egyes értékek komplex területi védelemben részesülnek. E települések közé tartozik Bükkzsérc, Cserépfalu, Cserépváralja és Noszvaj. E védett területeken találjuk meg a Bükk hegység kialakulási folyamatait és kőzeteit őrző geológiai rétegeket bemutató, védett földtani alapszelvényeket: Bükkzsérc – Patkós sziklák, Cserépfalu: Hór-völgy, 2. kőfejtő és Cserépfalu: Hór-völgy 1. útbevágás. Emellett számos védett geológia, geomorfológiai, víztani, botanikai, zoológiai és kultúrtörténeti érték található itt meg.
- (3) Az Egri-Bükkalja **Természetvédelmi területei** a vegyes gazdálkodási zónán belül, a hegylábi térszínek kisebb területeinek tekintetében biztosítják az értékvédelmet. A legfontosabb Természetvédelmi területek közé az egri Szőlőskei-erdő TT, a Kölyuk-tető, a Szomolyai kaptárkövek TT, valamint a Tardi legelő TT tartozik.
- (4) 5 db. **tanösvény** található az érintett területen: a Nagy-Egedi tanösvény (Eger), az Ördögtorony tanösvény (Cserépfalu), a Kaptárkő tanösvény (Szomolya), a Kő-közi tanösvény és a Vár-hegyi tanösvény (Felsőtárkány). E tanösvények elsősorban a kijelölt útvonal mentén fellelhető értékeket mutatják be. Az idelátogatók megismerkedhetnek a Nagy-Eged hegy értékes vegetációjával és geológiai, felszíni formakincs értékeivel; a Hungarikum kategória alá eső kaptárkövekkel és kőkultúrai hagyatékokkal, valamint a Délnyugati-Bükk egy részének karsztos, periglaciális és folyóvízi formakincsével, változatos vegetációjával, állatvilágával, régészeti hagyatékával és néprajzi érdekességeivel.

Az egyes **települések** természeti és kulturális örökségét a **természeti, kultúrtörténeti és tájképi egyedi tájértékek** jelzik. Ezek felmérése, kataszterezése a TÉKA projekt keretében kezdődött el az 1990-es évek végén, s a 2012. évi Hungarikum törvény a települési, kistérségi, regionális és országos Értéktárak megalakítási programjával megerősítette e feladat aktuális szükségességét. Az Egri-Bükkalján összesen 2 197 db. egyedi tájértéket tartunk számon, ezek 90%-a a kultúrtörténeti egyedi tájértékek, 10%-a a természeti egyedi tájértékek és 0%-a a tájképi egyedi tájértékek kategóriájába sorolható be a mostani adatbázis alapján (3-6. ábra). A jelzett adatok (1. táblázat) azonban nem a valós arányokat tükrözik az Egri-Bükkalján. Ennek több oka is van. Egyrészt a kultúrtörténeti értékek felmérési módszertanának elsajátítása egyszerűbb,

illetve ezen értékeket a lakosság is jobban ismeri az érintett településeken. A természeti és tájképi egyedi tájértékek felvételezési módszertana ugyanakkor már specifikusabb szakmai ismereteket igényel, amelyet a természetföldrajzi, környezettudományi, biológiai és geológiai szakemberek biztosíthatnak. A miocén kori vulkanizmussal, a pliocéni pannon-tengeri elöntésekkel, a negyedidőszaki éghajlat- és tektonikus változásokkal, illetve az ő- és mai vízhálózati rendszer kialakulásával és a holocéni felmelegedéssel érintett bükkaljai táj igen sok természeti és tájképi egyedi tájértéket rejt magában. A mintaterületen végzett kutatás legfontosabb eredménye az, hogy rávilágít a természeti és tájképi egyedi értékek feltáratlanságára, illetve az ebben rejlő jövőbeli kutatói és településfejlesztési lehetőségekre.

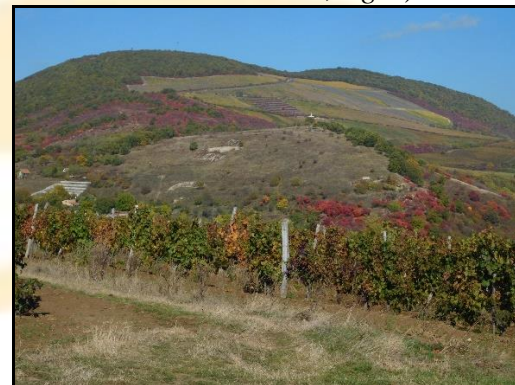
3. ábra. Az Egri-Bükkalja egyedi tájértékeinek főtípus szerinti megoszlása (TÉKA adatbázis, 2018. április)

4. ábra. Kultúrtörténeti egyedi tájértékek (Dobó tér, Szent Antal Minorita templom, Városháza, Eger)

5. ábra. Tájképi egyedi tájértékek (Kígyós-patak völgye, Verpelét)

6. ábra. Természeti egyedi tájértékek (Nagy-Eged hegy, Eger)

Ezen értékek megismerését és köztudatba épülését terepi felmérésekkel, tudományos és ismeretterjesztő előadásokkal segíthetjük. Napjainkban már nagyon fontos, hogy a kulturális és természeti örökség, annak állapota és védelme, aktuális témaként jelenjen meg a hazai oktatási rendszerben, a települési tanösvények kiépülő rendszerében, a települések kulturális programjaiban és a médiában is. A *Hungarikum törvény* által kezdeményezett települési értéktár bizottságok aktív munkája tehát ezt a folyamatot hivatott fejleszteni, s így újabb értékek, értéktípusok látnak napvilágot folyamatosan hazánkban, s mintaterületünkön, az Egri-Bükkalján is.

A természeti egyedi tájértékek egyre nagyobb számban kerülnek elő az érintett településeken, miután megkezdődött azok felvételezési módszertanának átgondolása és a speciális tudást adó szakértőkkel való együttműködés. A kutatási területünk egyes települései aktívan tárják fel

természeti és kulturális örökségeiket, a helyi lakosokhoz köthető hagyományokat; s így több helyen újabb tanösvények kijelölésére és működtetésére is sor került az elmúlt hónapokban.

1. táblázat. Az egyedi tájértékek főtípusainak megoszlása az Egri-Bükkalja településein

	Kultúrtörténeti egyedi tájértékek	Természeti egyedi tájértékek	Tájképi egyedi tájértékek
	% (2018. március 12-i adatok alapján – forrás: http://tajertekar.hu)		
<i>Egerszólát</i>	78	22	0
<i>Egerszalók</i>	59	41	0
<i>Egerbakta</i>	62	38	0
<i>Demjén</i>	90	10	0
<i>Eger</i>	92	8	0
<i>Noszvaj</i>	85	14	1
<i>Andornaktálya</i>	83	17	0
<i>Ostoros</i>	80	20	0
<i>Nagytálya</i>	100	0	0
<i>Szomolya</i>	97	2	1
<i>Bükkzsérc</i>	81	19	0
<i>Novaj</i>	98	2	0
<i>Cserépfalu</i>	90	9	1
<i>Cserépváralja</i>	89	11	0
<i>Bogács</i>	100	0	0
<i>Tard</i>	99	1	0

Következtetések

Magyarország nemcsak Európában, de a Világban is egy sajátos történelemmel, kultúrkörrel, valamint természeti és kulturális örökséggel rendelkező ország, amely egyediségével egészíti ki a Föld országainak és népeinek sorát. Ezen egyedisége valódi értéket képvisel, amelyre a jövőben is figyelmet érdemes fordítanunk.

Nem véletlen tehát, mint mintaterületünk is jelzi, hogy e témakör a Vidékfejlesztési stratégiák, Településfejlesztési stratégiák és koncepciók, Területrendezési tervek, Idegenforgalmi fejlesztési tervek, Természetvédelmi kezelési tervek és a Nemzeti Parkok Tájrendezési terveinek is szerves részét képezik ma már. Az egyes települések természeti és kulturális örökségének felkutatása, megismertetése, településfejlesztési koncepciókba integrálása és oktatási vagy védelmi koncepciójának kidolgozása, mint látható mintaterületünk esetében is még számos tudományos-kutatói módszertani kérdést, valamint környezeti, természetvédelmi, turisztikai és településfejlesztési menedzsment kérdést vehet fel. Ez utóbbi tevékenységek fejlesztésével biztosítható az értékek szélesebb körű megismertetése, mindennapi tudástárunkba való integrálása.

A fentebb említett, különböző védeltséget biztosító kategória-szintek térbeli harmonikus fejlesztése adhat tehát alapot a jelzett és kitűzött célok hosszú távú megvalósításában. E folyamatban a különböző táji, természetvédelmi és közigazgatási egységek harmonikus és átgondolt fejlesztésére, együttműködésére is szükség van. A helyi értékek megfelelő ismerete és menedzsmentje fejlesztheti a helyi, települési szintű társadalmi és gazdasági lehetőségeket.

Szakirodalom

- Fenntartható Fejlődési Bizottság (2002): *Nemzetközi együttműködés a fenntartható fejlődés jegyében és az Európai Unió Fenntartható Fejlődési Stratégiája, Fenntartható fejlődés és környezet*. Környezetvédelmi Minisztérium, Budapest, 70. p.
- Hatályos jogszabályok gyűjteménye (2011): Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>) (letöltés: 2018.03.12.)
- Hatályos jogszabályok gyűjteménye (2012): 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv>) (Letöltés: 2018.03.12.)
- Kiss Gábor – Babus Friderika (2011): *Magyar táj – magyar örökség. A tájkarakter védelméről az egyedi tájértékek megőrzéséig*. Vidékfejlesztési Minisztérium Környezet- és Természetvédelmi Helyettes Államtitkársága, Budapest, 28. p.
- Kiss Gábor – Tóth Szilvia – Sikabonyi Miklós – Farkas Roland (2011): *Mindennapi kisémlékeink megőrzéséért. Útmutató az egyedi tájértékek kataszterezéséhez*. Vidékfejlesztési Minisztérium Környezet- és Természetvédelmi Helyettes Államtitkársága, Budapest, 40. p.
- Kollányi László – Csemez Attila – Szilvácsku Zsolt - Sallay Ágnes – Filepné Kovács Krisztina – Molnár József László – Mikházi Zsuzsanna (2011): *Téka Projekt (TájÉrték KAtaszter): Norvég finanszírozási Alapból támogatott nemzetközi projekt*. Magyarország, 120 p.
- Kollányi László – Csemez Attila (2011): Táj értékek, egyedi tájértékek – egységes rendszerben. *Műemlékvédelem*, 55:(1) pp. 1-10.
- Kollányi László – Jombach Sándor (2011): Új eszköz a tervezésben. Nyilvános metaadatbázisból tájékozódhatunk táji-kulturális örökségünk elemeiről. *Vidék és Gazdaság*, 2: pp. 48-51.
- Marosi S. – Somogyi S. (1999): *Magyarország kistájainak katasztere*. II. MTA FKI, Budapest, 848. – 860.
- Monspart-Molnár Zsófia – Pécsi Zsófia – Vágány Zoltán (2015): *Tájhoz kötődő értékek közösségi gyűjtése. Módszertani kézikönyv*. Herman Ottó Intézet, Természetmegőrzés, Tájfenntartás és Közösségi Fejlesztések Igazgatósága, Budapest, 112. p.
- Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tervezői munkacsoportja (2007): *Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia*. A Magyar Köztársaság Kormánya, Budapest, 64. p.
- TÉKA-honlap, <http://www.tajertekar.hu> (Letöltés: 2018. március 12.)
- Természetvédelmi Információs Rendszer – TIR, <http://geo.kvvm.hu/tir/viewer.htm> (Letöltés: 2018. 03. 12.)
- Hungarikumok Gyűjteménye – Magyar Értéktár (2018), <http://www.hungarikum.hu/> (Letöltés: 2018. 03. 12.)

Dobos Anna, Eger